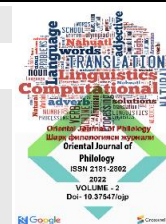

ORIENTAL JOURNAL OF PHILOLOGY

journal homepage:

<http://www.supportscience.uz/index.php/ojp/about>

FAMILY VALUES AND ITS ETHNOLINGUISTIC REFLECTION: ON THE EXAMPLE OF UZBEKISTAN AND ENGLISH

Nodira Shukurova

Uzbek State University of World Languages

nodira.shukurova@gmail.com

Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: family, value, society, ethnolinguistics, Uzbek language, English language, cultural model, social institution.

Received: 05.12.25**Accepted:** 06.12.25**Published:** 07.12.25

Abstract: This article discusses the value of family and its ethnolinguistic reflection: the case of Uzbek and English. The family is one of the most fundamental social institutions in human society, shaping the identity, values, and patterns of social interaction of individuals. Although this universal value unites cultures, each linguistic community conceptualizes and expresses ideas related to family through its own cultural lenses.

OILA QADRIYATI VA UNING ETNOLINGVISTIK AKS ETISHI: O‘ZBEK VA INGLIZ TILI MISOLIDA

Nodira Shukurova

O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti

nodira.shukurova@gmail.com

Toshkent, O‘zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: oila, qadriyat, jamiyat, etnolingvistika, o‘zbek tili, ingliz tili, madaniy model, ijtimoiy institut.

Annotatsiya: Ushbu maqolada, oila qadriyati va uning etnolingvistik aks etishi: o‘zbek va ingliz tili misolida fikr va mulohazalar yuritiladi. Oila insoniyat jamiyatidagi eng asosiy ijtimoiy institutlardan biri bo‘lib, shaxslarning o‘ziga xosligini, qadriyatlarini va ijtimoiy o‘zaro ta’sir shakllarini shakllantiradi. Ushbu umumbashariy ahamiyat madaniyatlarini birlashtirgan bo‘lsa-da, har bir lingvistik hamjamiyat o‘z madaniy ob’ektivlari orqali oila bilan bog‘liq g‘oyalarni kontseptsiyalashtiradi va ifoda etadi.

СЕМЕЙНЫЕ ЦЕННОСТИ И ИХ ЭТНОЛИНГВИСТИЧЕСКОЕ ОТРАЖЕНИЕ: НА ПРИМЕРЕ УЗБЕКИСТАНА И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Нодира Шукурова

Узбекский государственный университет мировых языков

nodira.shukurova@gmail.com

Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: семья, ценность, общество, этнолингвистика, узбекский язык, английский язык, культурная модель, социальный институт.

Аннотация: В данной статье рассматривается ценность семьи и её этнолингвистическое отражение на примере узбекского и английского языков. Семья — один из основополагающих социальных институтов человеческого общества, формирующий идентичность, ценности и модели социального взаимодействия людей. Хотя эта универсальная ценность объединяет культуры, каждое языковое сообщество концептуализирует и выражает идеи, связанные с семьёй, через призму собственной культуры.

Kirish. Etnolingvistika bu til va madaniyat o'rtasidagi munosabatlarni o'rganish-ushbu asosiy madaniy modellarni ochib berish uchun kuchli vositalarni taklif etadi. Markaziy Osiyo ildizlari chuqur bo'lgan turkiy til bo'lgan o'zbek tili va G'arb individualizmi, oila bilan bog'liq lug'at va nutq amaliyoti asosida shakllangan global til bo'lgan ingliz tili alohida dunyoqarashni aks ettiradi. Oila aksariyat jamiyatlarda sotsializatsiya, hissiy qo'llab-quvvatlash va shaxsni shakllantirishning asosiy birligi sifatida ishlaydi. U an'analar, axloqiy me'yorlar va ijtimoiy rollarni saqlab, shaxs va keng jamiyat o'rtasida vositachilik qiladi.

O'zbekiston kabi kollektivistik jamiyatlarda oila ko'pincha shaxsdan yuqori qiymatga ega: oila guruhining ehtiyojlari shaxsnikidan ustundir. Katta oilalar birgalikda yashaydilar yoki o'zaro bog'liqlikni saqlaydilar va kommunal javobgarlik ta'kidlanadi. Aksincha, ingliz tilida so'zlashadigan jamiyatlar, ayniqsa Angliya-Amerika kontekstida-yadroviy oilaviy tuzilmalarni afzal ko'rgan holda, individual avtonomiyaga ustuvor ahamiyat berishadi. Shunga qaramay, institutsional va huquqiy asoslar individual tanlov va mustaqillikni ta'kidlasa ham, oila hali ham Markaziy hissiy va psixologik rol o'ynaydi.

Ko'pgina jamiyatlarda oila madaniy me'yorlar, axloqiy tamoyillar va ijtimoiy rollar uzatiladigan asosiy institutni ifodalaydi. O'zbekistonda bu funktsiya ayniqsa yaqqol namoyon bo'ladi, chunki oila nafaqat biologik birlik, balki ijtimoiy barqarorlik va axloqiy hamjihatlikning ramziy asosi sifatida qaraladi. O'zbek madaniyati va etnolingvistikasiga oid darsliklar masalan,

M. Sarimsoqov, N. Rasulov, S. Atanova asarlari) o'zbek oilasida tarixan kollektivism, oqsoqollarga hurmat, hamkorlik va o'zaro bog'liqlik mujassam ekanini ta'kidlaydi. Oilani etnolingvistik o'rganish tilning madaniy qadriyatlarni, ijtimoiy tuzilmalarni va qarindoshlik bilan bog'liq an'anaviy me'yorlarni qanday aks ettirishini o'rganishni o'z ichiga oladi. O'zbek tili o'zining boy qarindoshlik terminologiyasi va madaniy jihatdan o'z ichiga olgan manzil usullari bilan oilalarning milliy dunyoqarashda qanday kontseptsiyalashganini tushunish uchun ajoyib imkoniyat yaratadi.

Ushbu qadriyatlarning etnolingvistik aksi qarindoshlik terminologiyasida, maqollarda va nutq konvensiyalarida oilaviy hamjihatlik, majburiyat va mehr-muhabbatning madaniy jihatdan o'ziga xos modellarini kodlashda yaqqol namoyon bo'ladi. O'zbek tili turkiy tillar orasida eng murakkab qarindoshlik tizimiga ega. Uning leksikasi qarindoshlarni nafaqat qon munosabatlari, balki yoshi, jinsi, oilaviy aloqalari va ijtimoiy ierarxiyasi bilan ajratib turadi. Ushbu farqlar oilaviy rollar va mas'uliyatlarga chuqur e'tibor beradigan madaniyatni ochib beradi.

O'zbek tilida "katta akasi" va "ukasi", "katta opasi" va "singlisi" uchun turli so'zlar ishlatiladi. Ingliz tilida bo'lmagan bunday farqlar yoshga asoslangan ierarxiya va hurmatga madaniy e'tiborni kodlaydi. Katta birodar yoshlarni boshqarishi, himoya qilishi va ba'zan moliyaviy qo'llab-quvvatlashi kutilmoqda, yoshlar esa hurmat ko'rsatadilar. Qaynona, qaynota, kelin va kuyov kabi so'zlar yadro oilasidan tashqaridagi mas'uliyatni o'z ichiga olgan affinal munosabatlarning ahamiyatini aks ettiradi. Kelin madaniy jihatdan muhim rol o'ynashi ayniqsa diqqatga sazovordir: kelin erining uyiga qo'shilishi, oqsoqollarga yordam berishi va oila sharafini himoya qilishi kutilmoqda.

O'zbek tili oila (oila-xonadon) va kengaytirilgan qarindoshlar guruhini farqlab, ko'p qatlamli oila tushunchasini taklif qiladi. Katta oila nafaqat genealogik tashkilot, balki ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tarmog'i va jamoaviy obro'ga ega. Maqol: uydagi tartib – eldagi tartib ("uydagi tartib-bu jamiyatdagi tartib") ijtimoiy uyg'unlik oilaviy uyg'unlikdan kelib chiqadi degan ishonchni aks ettiradi.

Ko'pgina o'zbek qarindoshlik atamaları biologik oiladan tashqari murojaat shakllari sifatida ishlaydi. Bola katta opa yoki akani chaqirishi mumkin, bu oilaviy qadriyatlarning jamiyat hayotiga ijtimoiy kengayishini bildiradi. Ushbu amaliyot yuqori kontekstli muloqotni aks ettiradi, bu erda munosabatlar yaqinligi lingvistik jihatdan oldindan belgilanadi. Shunday qilib, til oilaviy qadriyatlar kengroq ijtimoiy o'zaro ta'sirga ega bo'lgan dunyoqarashni kodlaydi.

Ko'pgina o'zbek qarindoshlik atamaları biologik oiladan tashqari murojaat shakllari sifatida ishlaydi. Bola katta qo'shnisi opa yoki akani chaqirishi mumkin, bu oilaviy qadriyatlarning jamiyat hayotiga ijtimoiy kengayishini bildiradi. Ushbu amaliyot yuqori kontekstli muloqotni aks ettiradi, bu erda munosabatlar yaqinligi lingvistik jihatdan oldindan belgilanadi. Shunday qilib, til oilaviy

qadriyatlar kengroq ijtimoiy o'zaro ta'sirga ega bo'lgan dunyoqarashni kodlaydi. Ingliz tili asosan G'arb jamiyatlarida taniqli bo'lgan yadro oilasining tuzilishini aks ettiruvchi oddiyroq qarindoshlik tizimini taqdim etadi.

Ingliz tilida tug'ilish tartibidan qat'i nazar, barcha birodarlarni qamrab olish uchun bitta atama "aka" yoki "opa" ishlatiladi. Katta va kichik birodarlar o'rtasida leksik farq yo'q, bu aka-uka rollarining teng huquqli kontseptualizatsiyasini bildiradi. Kengaytirilgan munosabatlar ham semantik jihatdan kamroq farqlanadi: "amaki", "xola" va "amakivachcha" o'zbek tili alohida atamalar bilan ajratib turadigan qarindoshlik aloqalarining keng doirasini qamrab oladi. "Oila" va "uy" so'zlari odatda ota-onalar va bolalardan iborat, oilaviy tuzilmalar bilan mos keladi. Kengaytirilgan qarindoshlar hissiy jihatdan ahamiyatli bo'lib qolsa-da, ular o'zbek tizimiga nisbatan lingvistik va ijtimoiy periferikdir. Ushbu lingvistik minimalizm mustaqillik, harakatchanlik va xususiylashtirilgan xonadonning madaniy ideallariga mos keladi.

Ingliz tili hatto oilada ham berilgan ismlardan foydalanishga intiladi va yosh ierarxiyasiga asoslangan sharaflar kamdan-kam uchraydi. Sevgi shartlari ("asal", "shirin", "aziz") ijtimoiy rolga emas, balki hissiy iliqlikka ustunlik beradi. Bu past kontekstli aloqa uslubini va individuallikni munosabatlar ierarxiyasidan ustun qo'yadigan madaniy modelni aks ettiradi. O'zbek qarindoshlik terminologiyasi ierarxik jihatdan nozik bo'lib, oqsoqollar hokimiyatga ega bo'lgan va yosh a'zolar hurmat ko'rsatadigan madaniyatni aks ettiradi. Ingliz terminologiyasi, aksincha, nosimmetrik munosabatlarni kodlaydi, bu oila ichidagi teng huquqli o'zaro ta'sirni madaniy afzal ko'rishni taklif qiladi.

O'zbek tilining keng qarindoshlik leksikasi va oilaviy atamalarni kengroq ijtimoiy munosabatlarda qo'llash kollektivistik qadriyatlarni aks ettiradi, bu yerda shaxsiy shaxsiyat oilaviy rollar bilan chambarchas bog'liqdir. Ingliz tili ixcham qarindoshlik terminologiyasi bilan shaxsiy avtonomiya va xususiy hissiy aloqalarni birinchi o'ringa qo'yadigan individualistik qadriyatlarni aks ettiradi.

Globallashuv, migratsiya va modernizatsiya o'zbek va ingliz tilida so'zlashuvchi jamiyatlarga ta'sir ko'rsatmoqda, oilaviy tuzilmalar va lingvistik amaliyotlarni shakllantirmoqda. An'anaviy qarindoshlik terminologiyasi va hurmat normalari mustahkamligicha qolayotgan bo'lsa-da, O'zbekistonda urbanizatsiya oilaviy turmush tarzini kuchaytirdi. Shu bilan birga, ingliz tilida so'zlashadigan jamiyatlar oilaviy modellar-to'liq bo'lmagan oilalar, aralash oilalar va bir jinsli ota-onalar-yangi ijtimoiy va lingvistik shakllarga (masalan, "ota-ona", "o'gay oila", "sherik") olib kelishining diversifikatsiyasiga guvoh bo'lmoqda. Shunga qaramay, ushbu o'zgarishlarga qaramay, ikkala madaniyat ham oilaning kuchli ramziy bahosini saqlab, uning doimiy ijtimoiy-madaniy ahamiyatini ko'rsatmoqda.

O'zbekistonda oilaviy tuzilmalarni qayta shakllantirmoqda. Yadro oilalari keng tarqalgan bo'lib, gender rollari asta-sekin o'zgarib bormoqda. Biroq, an'anaviy qadriyatlarning etnolingvistik belgilari kuchli bo'lib qolmoqda. Qarindoshlik terminologiyasi keng qo'llanilmoqda va maqollar kundalik nutqda hokimiyatni saqlab qoladi. Oilalar hanuzgacha madaniy uzluksizlikni ta'minlab, axloqiy va milliy o'ziga xoslikning asosiy tashuvchisi bo'lib xizmat qilmoqda.

Tilshunoslik va etnologiya darsliklarida tasvirlanganidek, o'zbek oilasi ijtimoiy tashkil etish va madaniy uzatishning o'zagi bo'lib xizmat qiladi. Uning etnolingvistik aksi-qarindoshlik terminologiyasi, maqollar, manzil shakllari va nutq normalari orqali namoyon bo'ladi-kollektivizmga asoslangan dunyoqarashni, ierarxiyani hurmat qilishni va axloqiy javobgarlikni ochib beradi. O'zbek oilasi leksikasi va frazeologiyasining boyligi tilga singib ketgan madaniy qadriyatlarning teranligidan dalolat beradi. Zamonaviy o'zgarishlar oila tuzilishiga ta'sir ko'rsatada, o'zbek oilasining birlik va madaniy o'ziga xoslik ramzi sifatidagi asosiy roli saqlanib qolmoqda.

Xulosa. Oilaning o'zbek va ingliz etnolingvistik mulohazalarini taqqoslash tilning ijtimoiy munosabatlarning madaniy jihatdan o'ziga xos tushunchalarini qanday kodlashini ko'rsatadi. O'zbek tilining boy tabaqalashtirilgan qarindoshlik atamaları va ierarxik murojaat shakllari oila asosiy ijtimoiy institut bo'lib xizmat qiladigan kollektivistik dunyoqarashni ta'kidlaydi. Ingliz tili, uning aerodinamik qarindoshlik so'z va hissiy o'rniga ierarxik obligatsiyalar e'tibor bilan, yanada individualistik yo'nalishini aks ettiradi. Ikkala tizim ham oilaning chuqur qadr-qimmatini tasdiqlaydi, ammo ular bu qiymatni turli madaniy mantiqlar orqali ifodalaydi. Etnolingvistik tahlil shu tariqa ularning chuqur va o'zaro aloqalarini ochib berish orqali til va madaniyat haqidagi tushunchamizni boyitadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Nurmonov, A. O'zbek tilining madaniy qatlamlari. Toshkent: O'zMU nashriyoti, 2008.
2. Sharipov, Sh. Madaniyat va til: lingvokulturologik yondashuvlar. Toshkent: Fan, 2017.
3. Tarlanov, Z. O'zbek tilida tarbiya terminlarining semantik-pragmatik xususiyatlari. Samarqand: Imkon, 2021.
4. Wierzbicka, A. Understanding Cultures Through Their Key Words. Oxford: Oxford University Press, 1997 y.
5. Whorf, B. L. Language, Thought, and Reality: Selected Writings. MIT Press, 1956 y.
6. Yuldasheva, D. Qiyosiy tilshunoslik asoslari. Qarshi: Nasaf, 2015y.
7. www.britannica.com/topic/parenting
8. www.ziyouz.uz – O'zbek adabiyoti va madaniyati portal.